

УДК 947.6
ББК 63.3(4Бел)
М74

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдакцыйная калегія: М. Ф. Бандзелікаў (адказны рэдактар),
І. І. Багдановіч, Д. У. Дубінін, І. П. Калечыц

М74 **Мой родны край:** Матэрыялы студ. навук.-практ. канф. 30 крас. 2004 г.,
г. Мінск.— Мн.: БДПУ, 2004.— 52 с.
ISBN 985-435-896-8

У матэрыялах канферэнцыі даюцца малавядомыя звесткі з рэгіянальнай гісторыі Беларусі. Разглядаюцца пытанні этнаграфіі, археалогіі, краязнаўства. Вызначаюцца шляхі патрыятычнага выхавання моладзі.

Адрасаваны студэнтам гістарычных факультэтаў, выкладчыкам, настаўнікам і ўсім, хто цікавіцца гісторыяй Бацькаўшчыны.

УДК 947.6
ББК 63.3(4Бел)

ISBN 985-435-896-8

© Калектыў аўтараў, 2004
© ВВЦ БДПУ, 2004

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

МОЙ РОДНЫ КРАЙ

*Матэрыялы студэнцкай
навукова-практычнай канферэнцыі
30 красавіка 2004 г., г. Мінск*

Мінск 2004

з праваслаўя ў каталіцызм з новым імем Вацлаў і 8 сакавіка 1386 г. быў каранаваны [1, 58]. У Ваўкавыск адразу прыбылі некалькі братаў ордэна Францысканцаў, якія адпраўлялі набажэнствы ў капліцы на замку. Ягайла даў абяцанне за свой кошт пабудаваць касцёл. У 1387 годзе Ягайла заснаваў Віленскі дзяццз (епархію), які ахопліваў амаль усю зямлю Беларусі.

Абяцанне адчыніць у Ваўкавыску касцёл выканаў ужо вялікі князь літоўскі Вітаўт, які фундаваў касцёл св. Мікалая ў 1430-м годзе і надзяліў яго дзесяцінай. Наогул, на ваўкавыскіх землях за ўвесь час існавання тут каталіцызму была пабудавана вялікая колькасць касцёлаў. Фундатарамі большасці з іх былі прадстаўнікі знакамітых магнатскіх дамоў: Казімір Леон Сапега, Бона Сфорца, князі Агінскія і інш. У другой палове XVIII стагоддзя ў горадзе дзейнічала школа ордэна піяраў. А на тэрыторыі замка былі пабудаваны канцылярыя і дом для манашак марыявітак. У 1841-1848 гг. быў пабудаваны мураваны касцёл св. Вацлава ў стылі позняга класіцызму. Фундатарам касцёла быў мясцовы прабашч Ян Ленікоўскі. Сродкі на будаўніцтва ахвяравалі і мясцовыя парафіяне. касцёл быў асвечаны біскупам віленскім Вацлавам Жылінскім.

Пасля падзелу Рэчы Паспалітай і ўваходжання беларускіх земляў у склад Расійскай імперыі, стан рыма-каталіцкай царквы змяніўся, асабліва пасля паўстанняў 1830-1831 і 1863-1864 гг. Была зачынена большасць каталіцкіх кляштароў, а значная частка касцёлаў перададзена праваслаўнай царкве. У тым ліку ў Ваўкавыскім павеце — ў Мяжэрычах, Вялікай Бераставіцы, Зэльве, Лыскава, Малой Бераставіцы [1, 60].

Пасля Рызжскага дагавору 1921 года, па якому землі Заходняй Беларусі ўвайшлі ў склад 2-ой Рэчы Паспалітай зноў змяніўся статус рыма-каталіцкай царквы, якая па Канстытуцыі стала дзяржаўнай царквой. У гэты час пачалася актыўная рэстаўрацыя і будаўніцтва новых будынкаў касцёлаў, якія неслі на сабе адбітак распаўсюджанага ў гэтыя гады мастацкага стылю неаготыкі: Мсцібава, Зэльва, Рэпля, Шылавічы [1, 62].

У 2005 годзе г. Ваўкавыск адзначыць сваё 1000-годдзе, за гэты прамежак часу, шмат разоў мяняўся яго выгляд, склад яго насельніцтва, але не гледзячы ні на што, Ваўкавыск застаецца горадам, які займае пачэснае месца сярод гарадоў нашай роднай Беларусі.

Літаратура

1. Ваўкавышчына: з гісторыі краю і лёсу людзей. Ваўкавыск, 1997.
2. Покровский В. Ф. Археологическая карта Гродненской губернии. Вильна, 1895.
3. Звяруга Я. Г. Верхняе Понямонне ў IX — XIII ст. Мн., 1989.
4. Чарныш А. Хроніка Ваўкавыска // Наш час. — 1992. — 20 кастрычніка.
5. Архиепископ Афанасий Мартос. Беларусь в исторической государственной церковной жизни. Мн., 1990.
6. Звяруга Я. Г. Старажытны Ваўкавыск. — Мн., 1975.
7. Литовские Епархиальные Ведомости 1875 год. Вильна, 1875.

СТАРАЖЫТНАЯ АРХІТЭКТУРА І ГОРАДАБУДАЎНІЦТВА МІНСКА: ПРАБЛЕМЫ ЗАХАВАННЯ І ЗБЕРАЖЭННЯ Ў САВЕЦКІ І ПОСТСАВЕЦКІ ЧАСЫ

Т. Осіпава

Горадабудаўнічая палітыка ўсіх сталіц, вялікіх і малых гарадоў Еўропы накіравана на максімальнае захаванне архітэктурна-гістарычнай сваяасабліваасці гарадскога асяроддзя, якое забяспечвае гораду індывідуальны і непаўторны выгляд. Прычым сродкі, укладзеныя ў рашэнне гэтай няпростай горадабудаўнічай задачы (арганічнае яднанне патрабаванняў

сучаснага жыцця і старых архітэктурных формаў), у будучым акупаюцца добрым іміджам горада, які садзейнічае прытоку турыстаў, інвестыцый і павышэнню грамадскай цікавасці і ўвагі [1, 36].

Яшчэ ў 1920-1930-х гг. цэнтр Мінска ўяўляў сабой цэласнае і буйнамаштабнае гісторыка-горадабудаўнічае ўтварэнне, якое сінтазавала ў сабе культурную спадчыну розных эпох. У пасляваенныя дзесяцігоддзі архітэктурная творчасць па шкале каштоўнасці культурнай спадчыны апынулася на апошнім месцы. Прычына таму — недаацэнка горадабудаўнічага значэння помнікаў дойлідства і адмаўленне спадчыны капіталістычнага перыяду. Паўплывала таксама арыентацыя на стварэнне манументальнага і буйнамаштабнага новага асяроддзя сацыялістычнага горада ў спалучэнні з негатывным стаўленнем да культуры дойлідства і масавай гістарычнай забудовы.

Знос каштоўнага будынкаў у Мінску абумовіўся адвольнымі і малаабгрунтаванымі адносінамі да агульнадзяржаўнага здабытку і адсутнасцю ў гэтых выпадках прыватнай ўласнасці на гарадско-нерухомасць. Трэба адзначыць, што шмат адметных будынкаў былі зруйнаваны ці пашкоджаны ў гады Вялікай Айчыннай вайны, але далёка не ўсе яны былі нанова пабудаваны ці адрэстаўраваны (дамініканскі манастыр быў пашкоджаны, закансерваваны ў канцы 40-х гг., а ў 1950-разабраны, засталіся толькі муры; Траецкі заатарскі касцёл Святога Роха гарэў у 1941-ым, у 1984 была завершана яго рэстаўрацыя і будынак быў прыстасаваны пад канцэртную залу Белдзяржфілармоніі, з 1990-та там яшчэ праходзяць і рэгулярныя каталіцкія набажэнствы) [2, 292-294; 5, 300-303].

У 1950-1960 гг. перадумовы разбурэння цэласнасці гістарычнага цэнтра Мінска былі закладзены на стадыі генеральнага плана: планіровачныя дыяметры сталіцы — магістралі агульнагарадскога значэння вялікай шырыні — праходзілі па тэрыторыі гістарычнага раёна Мінска (Менскі замак, забудовы вуліц Нямігі і Ракаўскай, уключаючы Ніжні рынак). З будаўніцтвам лініі метрапалітана была зруйнавана не толькі частка Верхняга горада, але і культурны слой гістарычных раёнаў [1, 37].

Некаторыя культурныя забудовы зніклі назаўсёды: Пакроўская (ці Крыжовая) царква ў 20-30-гг. паступова знішчалася і ў выніку царкоўныя сцены сталі асновай для левага крыла дома афіцэраў; Петрапаўлаўскі сабор, пабудаваны на аснове царквы Святога Духа, знішчаны ў 1937г.; мячэць, знесеная ў 60-ыя гг. пры будаўніцтве гасцініцы «Юбілейная»; Халодная сінагога знікла ў 1965-66гг.). Некаторыя будынкi былі прыстасаваныя зусім для іншых патрэбаў. Галоўная харальная сінагога ў 1923 г. была рабочым клубам, у 1926 — кінатэатрам «Культура», а пасля Вялікай Айчыннай вайны перабудавана пад драмтэатр імя Горкага; Чырвоны касцёл доўгі час функцыянаваў як Дом Кіно і толькі ў 1991 годзе быў вернуты вернікам; Марыінскі касцёл з 1951 года з'яўляўся залам «Спартак», у 1991 вернуты мясцовай каталіцкай абшчыне. Петрапаўлаўская (ці Кацярынінская) царква пасля рэстаўрацыі 1972-74 гг. была аддана пад Архіў навукова-тэхнічных дакументаў і Архіў-музей літаратуры і мастацтва рэспублікі, у 1992 вернута для набажэнстваў [3, 300-303].

Такая палітыка прывяла да значнага зніжэння гісторыка-культурнага патэнцыялу горада ў параўнанні з пачаткам і першай чвэрцю XX ст.: сучасны гісторыка-культурны асяродак Мінска характарызуецца захаванасцю асобных комплексаў і фрагментаў гістарычнай планіроўкі і забудовы, наяўнасцю адзінаковых аб'ектаў, якія маюць статус гісторыка-культурных каштоўнасцяў, з парушанымі прасторавымі сувязямі паміж каштоўнымі комплексамі і аб'ектамі [1, 37].

Зберажэнне рэгуляторных рысаў гістарычнага горада заснавана на сістэме прававых дакументаў, якімі рэгулююцца адносіны ў сферы аховы гісторыка-культурнай спадчыны краіны. Адным з першых дакументаў, скіраваных на ахову культурнай спадчыны народа Беларусі, можна назваць пастанову СНК БССР «Аб парадку аховы помнікаў даўніны,

мастацтва, быту і прыроды, якія аб'яўлены дзяржаўнымі набыткамі», зацверджаную 5 ліпеня 1926 года. Паводле яе пад ахову былі прыняты 96 помнікаў гісторыі, культуры і прыроды [4, 59]. Паводле аднаго з апошніх дзяржаўных спісаў гісторыка-культурных каштоўнасцяў РБ, зацверджанага Міністэрствам Культуры РБ ад 10.04.2003 №11, толькі па Мінску налічваецца 43 нерухомыя аб'екты, пабудаваных да канца ці напрыканцы XIX ст. [5].

У XXI ст. неабходнасць захавання гісторыка-культурнай спадчыны як фактара псіхалагічнай і сацыяльнай стабільнасці набывае асаблівую актуальнасць. Непрадуманае руйнаванне традыцый і культурнага асяродка, якія фарміраваліся стагоддзямі, прыводзіць у выніку да сур'ёзных духоўных страт. Зараз прымаюцца некаторыя спробы аднаўлення гістарычнай забудовы горада (нанова адбудавана гарадская ратуша, праходзіць унутраная рэстаўрацыя Петрапаўлаўскай царквы, ёсць праекты аднаўлення плошчы Свабоды). Гэта праца аблягчаецца тым, што ў архівах захаваліся планы ўжо неіснуючых будынкаў (царква Св. Духа, Петрапаўлаўскага сабору). Неабходна з вялікай адказнасцю адносіцца да тых помнікаў, што яшчэ засталіся, і шукаць шляхі аднаўлення таго, што яшчэ не канчаткова страчана.

Літаратура

1. Дзяржаўны Спіс Гісторыка-Культурных Каштоўнасцяў РБ ад 10.04.2003 №11.
2. Зайцева Л. О Проекте зон охраны недвижимых историко-культурных ценностей Минска // Каштоўнасці мінуўшчыны. Мн., 2001.
3. Страчаная спадчына» Мн, 2003.
4. Шыбека З.В. «Мінск: старонкі жыцця дарэвалюцыйнага горада» Мн., 1994.
5. Чарняўскі І. «Прававыя аспекты зберажэння комплексных гісторыка—культурных каштоўнасцяў» // Каштоўнасці мінуўшчыны. Мн., 2001.

ВАЎКАВЫШЧЫНА ДА І ПАСЛЯ ЎЗ'ЯДНАННЯ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ З БССР У 1939 ГОДЗЕ

А.Сочы

У выніку Рызскай мірнай дамовы ад 18 сакавіка 1921 г. заходняя частка Беларусі была далучана да Польшчы. Тут быў уведзены адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел Польшчы — ваяводства, паветы, гміны [1, 283]. Пастановаю польскага ўраду гэтыя землі былі падзелены на 4 ваяводства: Палескае, Навагрудскае, Беластоцкае і Віленскае (апошняе да снежня 1925 г. насіла афіцыйную назву — Віленскае адміністрацыйная акруга) і атрымалі ў гістарычнай літаратуры назву «Заходняя Беларусь». У афіцыйных польскіх документах ужываецца назва «крэсы ўсходнія» [2, 395].

У ранейшай беларускай гістарычнай літаратуры па Заходняй Беларусі тэрыторыя, якая павінна адпавядаць гэтай назве, і, адпаведна, колькасць яе насельніцтва штучна перабольшваліся. У яе склад уключаліся некаторыя этнічныя польскія паветы Беластоцкага ваяводства, а таксама Камень-Кашырскі павеі Палескага ваяводства з пераважным складам украінскага насельніцтва. Гутары можа весціся толькі аб усіх сямі паветах Навагрудскага ваяводства, пяці ўсходніх паветах Беластоцкага ваяводства (Гродзенскім, Ваўкавыскім, Аўгустоўскім, часткова Беластоцкім і Сакольскім), васьмі з дзевяці паветаў Палескага і чатырох паветаў Віленскага ваяводстваў (Ашмянскім, Браслаўскім, Вілейскім і Дунілавіцкім), часткова Віленска-Трокскім, Свянцянскім і Дзісенскім. Тэрыторыя гэтых паветаў паводле падлікаў беларускага даследчыка 20-х гадоў Р.Паўстынскага складала 98 815 км.кв. з насельніцтвам 3171 тыс. чалавек на 1921 г. Колькасць беларускага насельніцтва па перапісе 1921 г. штучна заніжана, што прызначаюць

шматлікія польскія навукоўцы. Называюцца лічбы ад 1, 5 млн. чалавек да 2 млн. Згодна з падлікамі Р.Паўстынскага беларусаў на той час было 2 млн 371 тыс. (74 % насельніцтва краю). З іх 88 % жыло ў вёсцы [2, 395-396].

Адным з павятовых цэнтраў Заходняй Беларусі з'яўляўся Ваўкавыск. Гэты горад уваходзіў у склад Беластоцкага ваяводства. Ваўкавыскі павеі займаў плошчу ў 3892 км.кв. У ягонім складзе знаходзіліся два мястэчкі і 16 гмінаў. Насельніцтва Ваўкавыска, згодна з першым Усепольскім перапісам 1921 г., налічвала 16 099 чалавек, праз 10 гадоў—18 852 [3, 158]. Большасць складалі жылы (амаль 50 %), астатнія былі палякі, рускія, беларусы.

У эканамічным развіцці Заходняй Беларусі з'яўлялася адсталаю ўсходу польскай дзяржавы. Большая палова зямлі з'яўлялася ў панюў, якія складалі менш за 1 % насельніцтва. Урадлівыя зямлі атрымалі асаднікі [4, 31]. Да сярэдзіны 1932 г. на тэрыторыі Віленскага, Навагрудскага, Палескага ваяводстваў, а таксама Гродзенскага і Ваўкавыскага паветаў Беластоцкага ваяводства налічвалася 4640 ваенных асаднікаў [1, 293]. Астатнюю, найгоршую, частку зямлі падзялілі паміж сялянамі.

У 1921-1939 гг. прамысловасць Ваўкавыска была арыентавана на перапрацоўку мясцовай мінеральнай і прыроднай сыравіны, а таксама прадукцыі сельскай гаспадаркі. Разам з тым, у выніку эканамічнай палітыкі польскага ўраду (увядзенне дзяржаўнай манополіі) у горадзе цалкам знікаюць прадпрыемствы запалкавай і вінакурнага гаспадарства. Пад уздзеяннем больш развітай тэкстыльнай прамысловасці Польшчы спынілася існаванне невялікіх тэкстыльных прадпрыемстваў Ваўкавыску. Дрэвапрацоўчыя прадпрыемствы, асабліва пасля увядзення пратэекцыянісцкіх цэнаў для дрэвапольскіх тавараў у Заходнюю Беларусь, усё больш арыентуюцца на перапрацоўку некавалітных драўніны. А вытворчасць гатовай прадукцыі ўсё больш становіцца невыгоднай. Такія тэндэнцыі былі характэрнымі для прамысловасці ўсёй Заходняй Беларусі, якая ўсё настойлівей ператваралася ў сыравінны прыдатак карэннай Польшчы [3, 163]. Трэба адзначыць, што прыкметна развівалася ў горадзе мясная прамысловасць. Тут дзейнічаў мясакансервавы завод, які належыў англійскай фірме «Крэскспарт» [2, 399].

За ўсе гады акупацыі ў Заходняй Беларусі не адчынілі ніводнай беларускай школы, а тая, што былі, зачыняліся. Калі да далучэння ў склад Польшчы тут дзейнічала 359 беларускіх школ, 2 настаўніцкія семінарыі, 5 агульнаадукацыйных гімназій, то да 1924 г. засталася толькі 37 беларускіх школ і 4 гімназіі, ў 1933-34 навучальным годзе налічвалася ўсяго 16, а ў 1939 г. каля 5 школ, дзе вывучалася беларуская мова [2, 403]. Беларусы і іх мова пераследваліся, беларускамоўных звальнялі з працы. Так, у красавіку 1923 г. 250 працоўных Ваўкавыскага ўчастку чыгункі былі выгнаны з працы за тое, што яны былі беларусамі [4, 33]. Простыя людзі не маглі атрымаць медыцынскую дапамогу. Гродзенская рада ўсталювала ў 1933 г. плату за дзень знаходжання ў лякарні 6-8 злотых [4, 32].

Таму нядзіўна, што калі 18 верасня 1939 г. войскі Чырвонай Арміі занялі горад, працоўныя Ваўкавыска сустрэлі Чырвоную Армію хлебам-салю і кветкамі.

З першых дзён вызвалення ў былых ваяводскіх і павятовых цэнтрах Заходняй Беларусі ствараліся часовыя кіраўніцтвы. У іх склад уваходзілі ўпаўнаважаныя ад ЦК КП(б) Беларусі, рабочыя, сяляне, інтэлігенцыя і прадстаўнікі Чырвонай Арміі. У Ваўкавыскім павеце ўпаўнаважаным ЦК КП(б) Беларусі быў Спірыдон Бяляеў. Уся ўлада знаходзілася ў яго. На сяле ствараліся сялянскія камітэты (у кожнай воласці), якія падпарадкоўваліся часовым кіраўніцтвам. Камітэты бралі на ўлік маёмасць панюў, асаднікаў, ахоўвалі яе ад рабавання, дзялілі зямлю, жывёлу. Па распараджэнні Часовага кіраўніцтва Ваўкавыску ў першыя дні на прадпрыемствах гораду і павету (ліцейны, цагельны, лесапільны і інш.) быў уведзены 8-гадзінны працоўны дзень, бясплатнае медыцынскае абслугоўванне і адменена плата за навучанне ў школах [3, 177-178].